

CON ĐƯỜNG XUẤT DƯƠNG CỦA ĐỒNG CHÍ TRẦN PHÚ QUA TÀI LIỆU, HIỆN VẬT BẢO TÀNG LỊCH SỬ QUỐC GIA

TS NGUYỄN VĂN ĐOÀN

Giám đốc Bảo tàng Lịch sử quốc gia

ThS NGUYỄN HOÀI NAM

Bảo tàng Lịch sử quốc gia

Ngày nhận:

12-12-2025

Ngày thẩm định, đánh giá:

10-1-2026

Ngày duyệt đăng:

15-1-2026

Tháng 7-1926, đồng chí Trần Phú (Tổng Bí thư đầu tiên của Đảng) cùng đoàn học viên xuất dương từ Việt Nam qua con đường Móng Cái, Quảng Ninh sang Đông Hưng, rồi tới Quảng Châu, Trung Quốc tham gia khóa huấn luyện cách mạng đầu tiên do Nguyễn Ái Quốc trực tiếp tổ chức và giảng dạy. Cuối năm 1963, Bảo tàng Cách mạng Việt Nam (nay là Bảo tàng Lịch sử quốc gia) tổ chức cuộc khảo sát tại Móng Cái, Quảng Ninh và Đông Hưng (Trung Quốc), nghiên cứu, sưu tầm tư liệu về “Con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú”. Hiện nay, nhóm tư liệu này nằm trong sưu tập tài liệu, hiện vật đặc biệt quý hiếm của Bảo tàng Lịch sử quốc gia.

Từ khóa:

Con đường xuất dương; đồng chí Trần Phú; tài liệu hiện vật; Bảo tàng Lịch sử quốc gia

Hiện nay, sưu tập hiện vật, tư liệu và hình ảnh về đồng chí Trần Phú tại Bảo tàng Lịch sử quốc gia tuy không nhiều nhưng lại là những tài liệu có ý nghĩa quan trọng trong việc góp phần làm rõ cuộc đời, sự nghiệp cách mạng, những cống hiến của đồng chí Trần Phú, cũng như tái hiện một giai đoạn hào hùng của lịch sử Đảng, lịch sử cách mạng của dân tộc Việt Nam. Trong đó, nhóm tư liệu về “Con đường xuất dương của đồng chí Tổng Bí thư Trần Phú năm 1926” có vị trí, vai trò quan trọng.

1. Nghiên cứu, khảo sát, xác minh con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú

Cuối năm 1963, Bảo tàng Cách mạng Việt Nam tổ chức một cuộc khảo sát để tìm lại con đường xuất

dương của đồng chí Trần Phú và nhóm thanh niên yêu nước (tháng 7-1926). Đồng chí Đào Duy Kỳ, Chủ tịch Hội đồng khoa học đầu tiên của Bảo tàng làm Trưởng đoàn. Tham gia Đoàn khảo sát còn có 3 vị lão thành cách mạng đã cùng xuất dương với đồng chí Trần Phú là Phan Trọng Bình, Phan Trọng Quảng và Nguyễn Ngọc Ba.

Ngày 26-3-1964, đồng chí Đào Duy Kỳ, trình bày “Báo cáo của đoàn khảo sát con đường xuất dương của Trần Phú” trước Hội đồng khoa học Bảo tàng Cách mạng Việt Nam về kết quả cuộc khảo sát. Cuộc khảo sát đã phát hiện một số nhân vật, di tích và hiện vật liên quan giữa đoàn xuất dương của đồng chí Trần Phú và phong trào cách mạng của địa phương (Móng Cái, Quảng Ninh): Gia đình họ Đỗ (Đỗ Đức Nghiệp, Đỗ Đức Phương và Đỗ Phát

Ba đồng chí Nguyễn Ngọc Ba, Phan Trọng Bình, Phan Trọng Quảng - những người xuất dương cùng đồng chí Trần Phú, tham gia Đoàn khảo sát năm 1963, trên đường từ Mũi Ngọc đi Móng Cái (Ảnh: Bảo tàng Lịch sử quốc gia cung cấp)

Khang (tức ông Cộc), trong đó, ông Cộc là người trông nom trạm liên lạc ở bến đò Nà Sáo Tù. Nhân vật Á Sần (tức Trần Đức Hoa, tên thật là Nguyễn Nhật Tân), một cán bộ của Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên. Ông nguyên là một người thợ may quê ở huyện Thanh Oai tỉnh Hà Đông đã xuất dương sang Trung Quốc từ năm 1912, đã từng hoạt động trong hàng ngũ Việt Nam Quang phục Hội do cụ Phan Bội Châu lãnh đạo. Năm 1926, các đồng chí lãnh đạo Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên gửi giấy mời Á Sần đến Quảng Châu và giao trách nhiệm về Đông Hưng đón các đồng chí từ trong nước sang. Đoàn xuất dương đầu tiên mà Á Sần đón chính là đoàn của đồng chí Trần Phú. Sau khi đoàn xuất dương của đồng chí Trần Phú rời Đông Hưng đi Quảng Châu, Á Sần còn ở lại Đông Hưng một thời gian để nghe ngóng tình hình. Vào tháng 1-1927, Á Sần đi Long Châu và phụ trách một cơ quan liên lạc tại đây. Tháng 3- 1964, Bảo tàng đã được đón tiếp cụ Nguyễn Nhật Tân (Á Sần) tại trụ sở (25 Tông Đản),

cụ Tân lúc này 72 tuổi, về nước hồi tháng 1-1964, sau 52 năm xa Tổ quốc. Cụ đã xác nhận những sự kiện lịch sử có liên quan đến việc đón đoàn xuất dương của đồng chí Trần Phú hồi tháng 7-1926 tại bến đò Nà Sáo Tù và tại Đông Hưng (Trung Quốc).

Báo cáo của Đoàn khảo sát Bảo tàng đã nêu rõ về các di tích, hiện vật liên quan đến con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú từ Móng Cái (Quảng Ninh) đến Đông Hưng (Trung Quốc): “Các di tích lịch sử trên con đường xuất dương của Trần Phú từ Mũi Ngọc, Móng Cái qua bến đò Nà Sáo Tù đến Đông Hưng đã được chụp ảnh và một số hiện vật đã thu được tại các di tích lịch sử ấy, nhất là tại gia đình họ Đỗ, chính là những vật chứng nói lên sự kiện lịch sử đã xảy ra ...”¹.

Các di tích lịch sử đã được ghi lại là: Bến tàu Mũi Ngọc, xóm Giếng Guốc, xóm Pò Hèn, đồi Phở Xíu Lẻng, bến đò Nà Sáo Tù trên sông Bắc Luân, cây khế lịch sử trên mảnh đất xưa kia dựng túp lều tranh của gia đình họ Đỗ, trại lính cũ ở đồi Tiều

Lâu Lĩnh cạnh công viên Trung Việt Hữu Nghị của Đông Hưng, bến thuyền đi Bắc Hải, quê hương của gia đình họ Đỗ ở xã Xuân Ninh, huyện Móng Cái; hai pho tượng gỗ và hai nắm mồ không hài cốt của hai ông Đỗ Phát Thanh, Đỗ Phát Thông; và một số hiện vật khác.

Từ kết quả trên, Đoàn khảo sát đã tái hiện đầy đủ, sinh động và chân thực sự kiện trong “Báo cáo khảo sát con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú”. Để bảo đảm tính chân thực của tư liệu, chúng tôi trích nguyên văn một phần nội dung của Báo cáo.

“Giữa năm 1926, về đến Vinh, Lê Duy Điểm trực tiếp gặp gỡ 5 thanh niên trí thức yêu nước trong tổ chức Hưng Nam của cụ Giải nguyên Lê Huân là Trần Phú, Tôn Quang Phiệt, Nguyễn Văn Lợi, Nguyễn Ngọc Ba và Hoàng Văn Tùng. Tiếp đó, tại Vinh, Vương Thúc Oanh giới thiệu với Lê Duy Điểm 2 người nữa là Phan Trọng Bình và Phan Trọng Quảng. Đồng thời, Nguyễn Văn Lộc (Hoàng Lùn) cũng giới thiệu thêm Nguyễn Văn Đắc và Nguyễn Văn Khang.

Tháng 7-1926, đoàn xuất dương do Lê Duy Điểm tổ chức và dẫn đường khởi hành sang Quảng Châu. Đoàn gồm 10 người: Lê Duy Điểm, Trần Phú, Tôn Quang Phiệt, Phan Trọng Bình, Phan Trọng Quảng, Nguyễn Ngọc Ba, Nguyễn Văn Lợi, Hoàng Văn Tùng, Nguyễn Văn Đắc và Nguyễn Văn Khang.

Thượng tuần tháng 7, đoàn lên đường, chia làm ba tốp, xuất phát từ hai nơi: ga xe lửa và ga Thanh Hóa. Ngày 13-7-1926 cả đoàn gặp nhau tại khách sạn Nam Lai số 95 phố Hàng Lọng trước cửa ga Hàng Cỏ. Riêng Nguyễn Văn Đắc và Nguyễn Văn Khang đợi đoàn ở bến tàu thủy Hải Phòng đi Mũi Ngọc, Móng Cái (Quảng Ninh). Đoàn ở lại Hà Nội một ngày, sáng 15-7 lên xe lửa đi xuống Hải Phòng. Đến Hải Phòng, đoàn ở tại khách sạn Việt Nam Lâu, phố Hàng Cháo để thăm thú tình hình và chờ tàu thủy đi Mũi Ngọc. Chiều 16-7, đoàn (đủ

10 người) xuống tàu E-mơ-rôt, sáng 17-7 tới Mũi Ngọc, Móng Cái.

Đóng vai các thầy giáo và học sinh nghỉ hè đi du lịch, ai nấy đều ăn mặc chỉnh tề, người mặc Tây, người mặc ta, người đi giày vải, người đi giày da, mỗi người đều xách cặp hoặc vali. Tàu cập bến, các đồng chí lên bờ xuất trình thẻ căn cước cho một tên cầm Tây kiểm soát. Đường từ Mũi Ngọc lên Móng Cái dài 15 cây số, không có ô tô, các đồng chí đi bộ. Con đường này hồi đó hai bên đường chỉ toàn bãi cát với những bụi dứa dại, không có làng mạc sầm uất và cây cối mát mẻ như bây giờ. Trời nắng, đường xa, không một quán nước trên quãng đường dài. Khát nước và mệt. Gần trưa trời càng nắng, ai nấy mồ hôi nhễ nhại, áo quần xộc xệch không còn vẻ đàng hoàng như lúc mới lên bờ nữa. Trần Phú vốn người gầy yếu (năm đó 22 tuổi), Phan Trọng Quảng 17 tuổi, trẻ và khỏe nhất đoàn xách hộ vali cho ông để ông đi người không, đỡ mệt. Đi khoảng 11 cây số tới xóm Giếng Guốc, có một quán bán nước hột é của người Hán. Mọi người không quen nhưng vì khát quá cũng đành uống. Sau khi nghỉ ngơi uống nước, đoàn tiếp tục cuộc hành trình, rẽ vào một con đường nhỏ phía bên phải đi tiếp 2 cây nữa đến xóm Pồ Hên để tìm đường mòn ra bờ sông Bắc Luân nơi biên giới. Đến đây, Lê Duy Điểm quên đường, anh bảo cả đoàn ngồi chờ để anh đi dò đường. Đợi hơn một giờ đồng hồ vẫn chưa thấy Lê Duy Điểm trở lại. Cả đoàn rất sốt ruột. Cùng lúc đó, có một người đàn ông dáng khả nghi đến tò mò hỏi chuyện các anh một lúc rồi bỏ đi. Thấy tình huống diễn ra không thuận, cả đoàn hội ý bàn kế hoạch đối phó một khi xảy ra chuyện không may. Mọi người quyết định không ngồi đợi Lê Duy Điểm nữa, cứ chiếu theo phương Bắc mà tìm đường ra biên giới, nếu địch phát hiện ra đuổi theo thì quăng hết vali, cặp để chạy cho dễ. Các anh vừa ra khỏi xóm Pồ Hên thì gặp Lê Duy Điểm quay trở lại cho biết đã tìm ra đường. Các anh rảo bước đi theo Điểm,

nhưng mới đi được một quãng thì thấy ở đằng xa một toán lính đang đi lại. Mọi người quăng hết cặp, vali lại chạy băng qua cánh đồng, vượt đồi Phở Xíu Lẻng tới bờ sông nhảy xuống nước lội sang bờ bên kia. Tới chỗ nước sâu gần lút cổ thì gặp đò của trạm liên lạc ở bến đò Nà Sáo Tù bên bờ bắc sông Bắc Luân sang đón. Tám người nhanh chân chạy trước được đưa lên đò qua biên giới an toàn. Tôn Quang Phiệt và Hoàng Văn Tùng chạy chậm, chưa kịp tới bờ sông thì bị lính biên phòng bắt.

Như vậy, khoảng 5 giờ chiều 17-7-1926, tám người của đoàn xuất dương, trong đó có Trần Phú đã vượt biên an toàn tới trạm liên lạc của Tổng bộ tại bến đò Nà Sáo Tù bên bờ Bắc sông Bắc Luân, một con sông biên giới, bên này là Móng Cái đất Việt Nam, bên kia là Đông Hưng đất Trung Quốc.

Chủ nhân ngôi nhà tranh nhỏ, nơi làm trạm liên lạc của Tổng bộ, là gia đình ông Đỗ Phát Khang (tức ông Cộc). Từ năm 1923, ông được giao phụ trách cửa ngõ liên lạc với trong nước ở Đông Hưng. Sau khi Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên thành lập, Tổng bộ vẫn sử dụng trạm liên lạc này. Người chèo đò ra giữa sông Bắc Luân đón đoàn là Đỗ Đức Nghiệp con trai cả ông Cộc năm đó 21 tuổi. Các đồng chí Lê Hồng Sơn, Hồ Tùng Mậu, Đinh Chương Dương, Lê Duy Diêm... của Tổng bộ đã nhiều lần qua lại trạm liên lạc này. Sau lần xuất dương của đoàn Trần Phú năm 1926, trạm liên lạc ở bến đò Nà Sáo Tù bị lộ, các đồng chí đi đoàn xuất dương thứ hai sau đó mấy ngày khi đến Móng Cái đã bị bắt toàn bộ chỉ trừ Nguyễn Công Thu và Nguyễn Danh Thọ nhân lúc mưa to chạy thoát qua cầu Bắc Luân sang Đông Hưng. Trước tình hình đó Tổng bộ quyết định bí mật rời trạm liên lạc về làng Cống Chạp huyện Long Châu cách Ải Nam Quan (nay là Hữu Nghị Quan) ở biên giới tỉnh Lạng Sơn khoảng 5 cây số.

Ngày 18-7-1926, Lê Quảng Đạt (tức Hoàng Cao) và Á Sần, hai cán bộ của Tổng bộ được Nguyễn Ái Quốc phải từ Quảng Châu về Đông

Hưng tìm đến trạm liên lạc Nà Sáo Tù đón đoàn. Lê Quảng Đạt trong bộ quân phục sĩ quan quân đội Trung Quốc đưa 8 đồng chí tới trại lính Tiêu Lâu Lĩnh ở trên một ngọn đồi nằm bên bờ sông Bắc Luân ngay cạnh thị trấn Đông Hưng,

Ngày 19-7, tám đồng chí thay trang phục, đóng vai học sinh quân được tuyển đi học trường quân sự Hoàng Phố ở Quảng Châu. Ngày 20-7, cả đoàn rời trại lính đến ở khách sạn Thuận Hưng Lâu cũng ở thị trấn Đông Hưng. Mấy ngày sau, Á Sần dẫn đến khách sạn hai thanh niên mới từ trong nước ra là Nguyễn Công Thu và Nguyễn Danh Thọ để nhập vào đoàn chờ đi Bắc Hải.

Khoảng 26, 27- 7, đoàn trở lại trại lính Tiêu Lâu Lĩnh một ngày, chờ đến đêm thì cùng Lê Quảng Đạt ra bến thuyền Đông Hưng và xuống một thuyền buồm lớn đi Bắc Hải. Đến Bắc Hải, liên lạc của Tổng bộ bố trí đoàn đón tàu thủy từ Hải Phòng qua Bắc Hải đi Quảng Châu. Chuyến tàu này thông thường đều ghé qua Hương Cảng rồi mới đi Quảng Châu. Nhưng bữa ấy ở Hương Cảng có bãi công lớn nên tàu không ghé vào được mà đi thẳng Quảng Châu.

Đến Quảng Châu, đoàn xuất dương được bố trí ăn, ở, sinh hoạt học tập ngay tại nhà 13-15 đường Văn Minh, trụ sở của Tổng bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên. Người lo xếp đặt chỗ ăn ở, sinh hoạt cho đoàn là Đặng Thái Thuyến. Đoàn được nghỉ ngơi một tuần để nghe phổ biến các thông tin cần thiết, học hát Quốc tế ca, đi viếng mộ Phạm Hồng Thái ở Hoàng Hoa Cương và thăm một số di tích. Tiếp đó “Toàn thể giới bị áp bức dân tộc liên hiệp Hội” tổ chức buổi liên hoan đón tiếp đoàn ngay tại trụ sở Tổng bộ.

Sang tháng 8-1926, lớp huấn luyện chính trị bắt đầu học. Lớp có 20 học viên. Chương trình huấn luyện chủ yếu là nội dung cuốn *Đường Kách mệnh* do Nguyễn Ái Quốc viết, giảng viên chính là đồng chí Vương (Vương Sơn Nhi tức

Nguyễn Ái Quốc). Ngoài ra còn có Lê Hồng Sơn, Hồ Tùng Mậu cùng một số giảng viên người Liên Xô và Trung Quốc.

Lớp học kéo dài khoảng 2 tháng. Trong thời gian đó, các học viên vừa học tập phương pháp hoạt động thực tiễn vừa nghiên cứu lý luận. Hàng tuần, các học viên có một buổi sinh hoạt, tập diễn thuyết, đọc sách báo, hát các bài ca cách mạng. Trong những buổi sinh hoạt này, cả lớp đều hát vang bài ca Quốc tế do ông Vương dạy. Chính Nguyễn Ái Quốc đã dịch bài ca Quốc tế của Eugene Potier, người chiến sĩ công xã Pa-ri năm xưa ra tiếng Việt theo thể thơ lục bát để dạy cho các học trò của mình, các nhà cách mạng vô sản đầu tiên của Việt Nam.

Cuối chương trình học, đồng chí Vương giải thích về Đảng, và nói: Làm cách mạng phải có Đảng lãnh đạo, nhưng Đảng phải từ trong quần chúng mà tổ chức ra. Các đồng chí học xong về nước hoạt động để sau này sẽ tổ chức Đảng.

Khi lớp huấn luyện kết thúc, đồng chí Vương đề nghị Tổng bộ bố trí cho Trần Phú trở về nước một thời gian ngắn rồi trở lại Quảng Châu để sang Matxcova theo học tại Trường Đại học Phương Đông của Quốc tế cộng sản. Đồng thời, Người giao nhiệm vụ cho sáu người trong đoàn xuất dương trở về nước gây dựng cơ sở và tiếp tục tìm chọn người đưa sang Quảng Châu học tập: Nguyễn Công Thu, Nguyễn Danh Thọ về Bắc Kỳ; Nguyễn Ngọc Ba, Phan Trọng Quảng về Trung Kỳ; Phan Trọng Bình, Nguyễn Văn Lợi về Nam Kỳ.

Một ngày đông cuối năm 1926, các đồng chí chào tạm biệt đồng chí Vương, người thầy, người anh, người lãnh đạo đã mở đường dẫn lối cho các đồng chí đi vào con đường sáng để rồi Quảng Châu về nước. Đồng chí Vương lưu luyến chia tay các học trò của mình và dặn dò tỉ mỉ từng người những việc cần làm để tránh con mắt dò xét của mật thám, những điều cần chú ý khi hoạt động bí mật...’”.

2. Những tài liệu, hình ảnh liên quan đến quá trình xác minh về con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú năm 1926 lưu giữ, bảo quản tại Bảo tàng Lịch sử quốc gia

- *Tài liệu*: “Báo cáo về cuộc khảo sát con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú” - Báo cáo khoa học của đồng chí Đào Duy Kỳ, Trưởng đoàn “Khảo sát con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú, tháng 7-1926” do Bảo tàng Cách mạng Việt Nam tổ chức từ ngày 26-11 đến 6-12-1963. Báo cáo có sự góp ý, thống nhất của đồng chí Phan Trọng Bình - một nhân chứng lịch sử - cùng tham gia đoàn xuất dương với đồng chí Trần Phú năm 1926 và là người sau khóa huấn luyện chính trị tại Quảng Châu, được đồng chí Nguyễn Ái Quốc giao nhiệm vụ về Nam Kỳ gây dựng cơ sở, tiếp tục lựa chọn người đưa sang Quảng Châu học tập.

Báo cáo gồm 15 trang đánh máy, mực xanh đen trên giấy trắng khổ 26,5x21cm, bên ngoài đóng bìa cứng màu xanh và được hoàn thành ngày 28-3-1964. Báo cáo đã làm sống lại hành trình xuất dương của đồng chí Trần Phú tháng 7-1926 từ Vinh, Nghệ An ra Móng Cái (Quảng Ninh) sang đến Quảng Châu, Trung Quốc dự lớp huấn luyện chính trị năm 1926 do Nguyễn Ái Quốc tổ chức. Báo cáo này là tư liệu hết sức quan trọng, có giá trị khoa học cao và nó đã được nhiều nhà nghiên cứu, khoa học sử dụng trong các công trình nghiên cứu, sách xuất bản về cuộc đời, sự nghiệp của cố Tổng Bí thư Trần Phú.

- *Sưu tập tư liệu hình ảnh chụp các di tích, nhân chứng lịch sử trong quá trình khảo sát con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú, tháng 12-1963*

Gồm 57 hình ảnh với 3 nội dung chính:

Ảnh chụp di tích (16 ảnh), tiêu biểu như: Di tích Bến Mũi Ngọc; Bến đò Nà Sáo Tù (Nà Siêu Độ) chụp từ bờ sông Bắc Luân, phía huyện Đông Hưng, Trung Quốc; Giếng Guốc, một cái giếng ở bên cạnh con đường nhỏ rẽ vào biên giới Việt Trung; Xóm Pò Hèn cạnh biên giới Việt - Trung nơi đoàn xuất dương

của đồng chí Trần Phú dừng nghỉ; Di tích gia đình cụ Đỗ Phát Khang tại làng Xuân Lan, huyện Móng Cái; Cây khế bên đò Nà Sáo Tù ở cạnh nhà cụ Đỗ Phát Khang- người phụ trách bến đò trên bờ sông Bắc Luân, huyện Đông Hưng. Năm 1926, đoàn xuất dương của đồng chí Trần Phú sau khi vượt qua sông Bắc Luân đã nghỉ cạnh gốc cây khế này.

Ảnh chụp nhân chứng lịch sử (14 ảnh), tiêu biểu như: Ảnh con cháu các cụ Đỗ Phát Thanh, Đỗ Phát Thông (hai vị lãnh đạo chống Pháp của huyện Móng Cái thời kỳ Pháp mới xâm lược) đến viếng mộ 2 cụ. Đây là 2 ngôi mộ tượng trưng vì thực dân Pháp đã cho đào hải cốt các cụ đốt thành tro đổ xuống sông Ka Long. Ảnh ba nhân chứng lịch sử: Nguyễn Ngọc Ba, Phan Trọng Bình, Phan Trọng Quảng (cùng xuất dương với đồng chí Trần Phú) tại nơi đoàn xuất dương của đồng chí Trần Phú tạm trú tại Tiêu Lâu Lĩnh, thị trấn Đông Hưng, Trung Quốc, năm 1926, (chụp tháng 12-1963); Ảnh ba ông trên đường từ Mũi Ngọc đi Móng Cái. Ảnh ông Đỗ Đức Nghiệp và đoàn khảo sát của Bảo tàng Cách mạng Việt Nam tại bến đò Nà Sáo Tù bên đất nước Việt Nam. Ảnh đồng chí Bí thư Huyện ủy Đông Hưng cùng đoàn khảo sát tại nơi đoàn xuất dương của đồng chí Trần Phú tạm trú tại Tiêu Lâu Lĩnh, thị trấn Đông Hưng, Trung Quốc, năm 1926. Ảnh gia đình cụ Đỗ Phát Khang tại làng Xuân Lan, huyện Móng Cái, chụp 21-3-1964...

Ảnh chụp hoạt động của Đoàn khảo sát (27 ảnh), tiêu biểu như: Đồng chí Đào Duy Kỳ, Trưởng Đoàn khảo sát báo cáo kết quả cuộc khảo sát về Con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú năm 1926 (tại Tỉnh ủy Hải Ninh, tháng 12-1963); đồng chí Phan Trọng Bình nói chuyện với cán bộ tỉnh Hải Ninh, tháng 12-1963; Cụ Bàng Mộc Sinh nghĩa quân chống Pháp ở Móng Cái năm 1919 tự thuật trước Đoàn khảo sát, khi vừa từ nhà tù Guyan (Nam Mỹ) về nước, tháng 12-1963; Cuộc tọa đàm lịch sử do Tỉnh ủy Hải Ninh tổ chức có Đoàn khảo sát tham gia, tháng 12-1963...

3. Một số hiện vật, tài liệu đặc biệt quý hiếm về Tổng Bí thư Trần Phú

Ngoài những tư liệu về *Con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú* được nêu ở trên, hiện Bảo tàng Lịch sử quốc gia còn đang gìn giữ và phát huy một số hiện vật, tài liệu đặc biệt quý hiếm khác về Tổng Bí thư Trần Phú, tiêu biểu như:

- Tập sách: *Luận cương chính trị của Đảng Cộng sản Đông Dương* (Dự án đề thảo luận trong Đảng) do đồng chí Trần Phú khởi thảo và được HNTU tháng 10-1930 thông qua, được in và phổ biến bí mật tại Hà Tĩnh cuối năm 1930, có dấu của Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Thạch Hà, Hà Tĩnh. Hiện vật này được Viện Bảo tàng Cách mạng Việt Nam sưu tầm tại Hà Tĩnh năm 1967, gồm 24 trang in thạch mực tím trên khổ giấy 15,2x19cm.

- Báo chí cách mạng có bài về sự hy sinh của Tổng Bí thư Trần Phú, hiện Bảo tàng đang lưu giữ: *Báo Vô Sản*, số 13, tháng 6-7 năm 1932, trong đó có bài “Đồng chí Trần Phú bị đánh chết” của tác giả Vũ Bá Quang. *Đặc san “Người Mác xít”* - Cơ quan nghiên cứu và truyền bá Chủ nghĩa Các Mác, Phân hội Sơn Tây, số Kỷ niệm ngày thành lập Đảng Cộng sản Đông Dương, phát hành năm 1950, có bài “Trần Phú - Tổng Bí thư đầu tiên của Đảng mất tại khám lớn Sài Gòn”; và số đặc biệt Kỷ niệm ngày Cách mạng Tháng Mười Nga, phát hành năm 1950, có bài “Gương hy sinh những ngày cuối cùng của Trần Phú”. “Một trang sử cận đại - ngày 6 tháng 9 ngày chết của đồng chí Trần Phú, lãnh tụ Đảng Cộng sản Đông Dương” đăng trên báo *Tin tức* số 36 ra ngày 21, 24-9-1938. Bài “Đồng chí Trần Phú yêu quý của chúng tôi” đăng trên báo *Dân Chúng*, số 41 ra ngày 3 - 2 - 1939.

- Những tư liệu, tài liệu về Đồng chí Trần Phú do cán bộ Bảo tàng Lịch sử quốc gia khai thác, tập hợp:

Tiểu sử đồng chí Trần Phú, do Minh Nghĩa và Trung Chính, cán bộ Viện Bảo tàng Cách mạng Việt Nam nghiên cứu, tập hợp và hoàn thành ngày

2-7-1960. Bản tiểu sử này trình bày những thông tin ngắn gọn về lý lịch và những mốc chính trong cuộc đời và sự nghiệp đồng chí Trần Phú.

Bản “*Tường thuật về đồng chí Trần Phú*” của đồng chí Trần Phạm Phượng (bí danh Tùng Lam, con của người chú ruột đồng chí Trần Phú, sinh năm 1906 tại Quảng Ngãi, nguyên quán Tùng Ảnh, Đức Thọ, Hà Tĩnh), do Viện Bảo tàng Cách mạng Việt Nam thực hiện ngày 13-7-1964. Bản tường thuật này cung cấp nhiều thông tin về thân thế, gia đình đồng chí Trần Phú và một số mốc chính trong cuộc đời và sự nghiệp đồng chí Trần Phú.

Tập tài liệu bằng tiếng Pháp (bản sao) với 24 trang đánh máy trên giấy khổ 27cm x 21cm, nội dung chủ yếu là theo dõi các hoạt động cách mạng của đồng chí Trần Phú, hồ sơ lý lịch, những thông tin, đặc điểm nhận dạng của đồng chí Trần Phú do các cơ quan mật thám, cảnh sát, tòa án của thực dân Pháp ở Đông Dương thực hiện.

- *Về tư liệu ảnh*, ngoài tư liệu ảnh do Đoàn khảo sát của Bảo tàng chụp di tích, nhân chứng liên quan đến con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú, hiện Bảo tàng Lịch sử quốc gia còn đang lưu giữ một số ảnh chụp chân dung đồng chí Trần Phú, ảnh chụp tài liệu liên quan đến hoạt động cách mạng của đồng chí Trần Phú.

Ảnh chụp chân dung đồng chí Trần Phú: 3 ảnh (số phân loại 8/C3-P, chân dung chụp nghiêng; 9/C3-P; 10/C3-P).

Ảnh chụp Thư viết bằng tiếng Pháp đề ngày 25-6-1927 của đồng chí Nguyễn Ái Quốc gửi Chi bộ cộng sản Trường đại học cộng sản của những người lao động Phương Đông mang tên Xtalin đề nghị quan tâm, giúp đỡ nhóm sinh viên Việt Nam và giới thiệu, đề cử đồng chí Trần Phú làm bí thư của nhóm;

Ảnh chụp bảng “*Thống kê học sinh Việt Nam ở trường Lao động Phương Đông (E. U. T. S) của Quốc tế Cộng sản*” của chính quyền thuộc địa của thực dân Pháp ở Đông Dương nhằm theo dõi gắt

gao những chiến sĩ cộng sản Việt Nam đã từng theo học. Đồng chí Trần Phú (số thứ tự 04, bí danh Lykwe, lớp học và khóa học từng tham gia: lớp nhất 1926-27, lớp hai 1927-28, lớp ba 1925-29)...

4. Kết luận

Những tư liệu về “Con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú” do Bảo tàng Cách mạng Việt Nam sưu tầm, thu thập trong cuộc khảo sát cuối năm 1963 nói riêng và tư liệu, hiện vật về cuộc đời, sự nghiệp đồng chí Trần Phú kể trên, tuy không nhiều so với vai trò, vị trí, sự cống hiến vô cùng lớn lao của đồng chí Tổng Bí thư đầu tiên của Đảng nhưng đó là kết quả hơn 60 năm nghiên cứu, sưu tầm, khai thác và tập hợp của Bảo tàng Lịch sử quốc gia.

Những tài liệu, hiện vật này là nguồn tư liệu, nội dung quan trọng cho nhiều nhà nghiên cứu, cơ quan, tổ chức khai thác, sử dụng trong các công trình nghiên cứu, sách xuất bản về lịch sử Đảng, lịch sử dân tộc thời kỳ cận hiện đại, đặc biệt là về cuộc đời, sự nghiệp của đồng chí Trần Phú.

Bên cạnh việc sưu tầm và lưu giữ cần trọng những tư liệu, hiện vật trên, Bảo tàng Lịch sử quốc gia đã trưng bày và phát huy tốt nhất giá trị của những tài liệu quý về đồng chí Trần Phú. Những tư liệu, hiện vật về đồng chí Trần Phú có vị trí đặc biệt quan trọng trong trưng bày của Bảo tàng Lịch sử quốc gia về lịch sử Đảng, lịch sử dân tộc giai đoạn cận hiện đại. Đồng thời những tư liệu hiện vật này đã, đang góp phần quan trọng và thiết thực trong việc giáo dục, nâng cao tinh thần yêu nước, truyền thống cách mạng, giáo dục chính trị tư tưởng, đạo đức lối sống cho nhiều thế hệ cán bộ, đảng viên, đặc biệt thế hệ trẻ.

1, 2. Đào Duy Kỳ, *Báo cáo về cuộc khảo sát con đường xuất dương của đồng chí Trần Phú*, 1964, (tư liệu Bảo tàng Lịch sử quốc gia)